

Митовете за реформата *

Илиян Михов **

Опитът на България през последните седем години показва, че цената на полуреформата може да се окаже много по-висока от тази на пълната реформа. България се намира в сегашното тежко състояние не защото тръгна по пътя на пазарната икономика, а заради неприлагането на последователна пазарна политика от страна на предишните правителства. Частичните реформи залагат капани и ние попаднахме в такъв капан. За да не се самообречем отново на неуспех, трябва да си дадем ясна сметка за митовете, които могат да спънат (или спъваха досега) икономическия ни напредък.

Мит първи: "българската специфика"

Икономическата политика в България сега се провежда в хиперинфлационна среда. Така наречената българска специфика не може да бъде бариера за прилагането на традиционните икономически подходи. В момента България е типичен случай на неуспял преход. Време е да престанем да умуваме върху мита за специфичността на българския преход, защото уникалните черти на българската икономика в периода на преход са нищожни и без значение в процеса на вземане на решения.

Мит втори: стабилизацията беше неуспешна

Въпреки че терминът стабилизация има различни значения, едно работно, макар и тясно определение, е постигане на стабилност на цените. България премина процес на стабилизация през 1991-92. Тогава политиката беше от типа монетарна, препоръчана на България от МВФ. Може да се каже, че тя постигна поставените цели. През периода 1991-92 инфлацията спадна от 333 процента годишно на 82. Това може да се счита за успех. Полша бе наречена отличник и там инфлацията беше намалена от 586 до 70 процента само за една година. Но тя продължи с реформите. Почти всяка държава, провеждаща стабилизационна политика, свежда инфлацията в първата година до ниво от 70 до 100 процента. Неуспехът в България беше свързан не с политиката на стабилизация, а с другите измерения на реформата (най-вече дерегулирането и приватизацията), в които българските политици допуснаха поредица от грешки, довели до Престъплението от 1996. Уточнението е много важно на този етап, защото въвеждането на валутен борд (форма на стабилизационна политика) или просто на фиксиран валутен курс ще помогне на страната само в краткосрочен план, ако не се постигне съществен напредък в структурната реформа.

Типът стабилизационна програма, проведена в България в началото на 90-те години, обаче не е най-добрата. Алтернативата е т.нар. стабилизация на базата на валутния курс. Това означава фиксиране на валутния курс за определен период от време, през който останалите макроикономически променливи се адаптират. Този вид програми оказват съществено влияние както върху паричната, така и върху фискалната политика. С други думи, паричната и фискалната политика трябва да съответстват на стабилността на валутния курс. Крайна форма на този вид стабилизация е въвеждането на валутен борд.

Мит трети: валутният борд е единственият изход

---

* Статията е публикувана във в. „Капитал”, 17-23 март 1996 г.

** Авторът е преподавател в Европейския институт по бизнес администрация (INSEAD)

Въвеждането на валутен борд има няколко последици, за които трябва да сме наясно. Първо, валутният съвет казва: Вашите политици са толкова некомпетентни, че е по-добре да си сложите машина или (добре обучена) маймуна да ви води монетарната и фискалната политика.

Добрата страна на паричния съвет е, че той въвежда строга фискална и монетарна дисциплина, които са особено важни за успеха на стабилизацията. След като вече веднъж е въведен, паричният съвет трудно може да бъде отменен. Следователно бъдещите правителства (например, ако в страната отново има популистски завой наляво) трябва да запазят паричния съвет, освен ако не са готови да се изправят пред огромните рискове, свързани с неговото разпускане.

Необратимостта обаче извежда на преден план и един от най-трудните въпроси, пред които са изправени политиците - стратегията на изхода. Това важи както за паричния съвет, така и за режима на фиксиран курс. Искаме ли да живеем дълго с валутен борд или с фиксиран валутен курс, който може да е подходящ за 1997, но не и за 2000 г.? Известно е, че при стабилизация от този тип инфлацията спада рязко, но не изчезва напълно. При фиксирането на курса продължаващото повишаване на цените прави българските стоки неконкурентоспособни на международните пазари. Такова развитие може да доведе до дълбока криза не само в износния сектор, но и в цялата икономика, а впоследствие и до всеобща финансова нестабилност. Не трябва да се пренебрегва значението на този въпрос. Ние обичаме да повтаряме собствените си грешки, но защо да повтаряме грешките и на другите (например Мексико през декември 1994)? Сред държавите с добри програми за стабилизация, базирана на обменния курс, са Полша (1990) и Израел (1985), които успяха да избягнат капана на несъответствието на валутния курс.

Споменатите проблеми, както и широко дискутираните теми за липсата на кредитор от последна инстанция при паричен съвет, трябва да накарат строителите на валутния борд в България да дадат предварително отговори на тези въпроси. Цената на валутния борд може да бъде прекалено висока, ако нямаме ясна представа как да се справим с трудностите, съпътстващи близката стабилизация.

Мит четвърти: най-добрата приватизационна цена е най-високата

В момента е широко разпространено мнението, че една от най-важните цели на правителството е продажбата на държавните предприятия. По-важното днес е, че процесът на приватизация трябва да бъде завършен бързо. Трудно е да се посочат примери, в които бързата приватизация е довела до намаляване на благосъстоянието на обществото в икономически смисъл. Обратно, всяка провалена стабилизационна програма е свързана с непровеждането или забавянето на структурните реформи.

За да се подготви обсъждането на приватизационните сделки, трябва да се разберат последиците от приватизацията. Има поне пет основни ефекта: (1) подобряване на ефективността, (2) фискален (ценови) ефект, (3) непосредствен бюджетен ефект, (4) бъдещ бюджетен ефект и (5) сигнален ефект. Това, че приватизацията води до подобряване на ефективността, е добре известен факт и няма нужда да бъде дискутиран сега. По-голямо внимание трябва да се обърне на ценовия ефект, тъй като той очевидно се надценява. Продажната цена може да е важна за държавните финанси, но нейната значимост от макроикономическа гледна точка е малка. Целта на икономическата реформа е да се създаде жизнеспособна пазарна икономика, която да доведе до устойчив растеж, по-висок жизнен стандарт и по-ниска безработица. Следователно е много по-важно да се преценят потенциалните възможности на евентуалния купувач, а не само сумата, която той е готов да плати. Тези съображения се проявяват не само в повишената ефективност, но и в непосредствения ефект върху бюджета, който се изразява в потенциалното намаляване на безработицата (и оттук на социалните плащания) и в намаляване на субсидиите. Бъдещият ефект върху бюджета идва, когато приватизираното предприятие започва да плаща данъци. Последното обикновено се пренебрегва в дискусиите за приватизацията

и стимулирането на частните инвестиции. Сигналният ефект показва на потенциални инвеститори, че страната се движи по пътя на пазарната икономика и създава условия за печеливши вложения.

Мит пети: освобождаването на цените е опасно

Новото правителство трябва да преразгледа съществуващите ограничения върху ценообразуването и да реши кои цени да останат под временен контрол и кои да се определят от пазарните сили. В пазарната икономика цените имат важна сигнализираща роля. По време на прехода контролът върху някои цени може да е приемлив. Но трябва да съществува, ако не предварително обявен срок, то поне ясна представа за това при какви условия контролът може да се премахне.

Администрирането на цените не само деформира процеса на вземане на решения от страна на икономическите субекти, но води и до по-висока инфлация, тъй като се нуждае от някакъв вид субсидии, които пък увеличават бюджетния дефицит.

Често използван аргумент в полза на запазването на контрола върху цените е, че е необходимо да се осигури жизнения минимум на голяма част от населението.

Контролирането на цените обаче не е най-доброто решение от икономическа гледна точка. По-добре е да се въведе ценова дискриминация, т.е. система, при която контрол не съществува, но една част от населението плаща пазарни цени, а друга - субсидирани цени. Възможна схема е въвеждане на ваучерна програма за по-бедната част от населението, която гарантира жизнения минимум на населението и същевременно не деформира сигнализиращата функция на цените, както прекия контрол. Въвеждането на такава схема изисква определени разходи, но като се има предвид, че такава система съществува и в развитите страни, изглежда, че тези разходи си струва да се направят. При тази система хората, които са по-добре материално, заплащат това, което пазарът определя като правилната цена, докато другата част от населението получава помощ.

Социална политика и прозрачност

Проблемът със социалната политика е как да се създаде ефективна система за социално подпомагане. Необходимо е разработване на такъв пакет, че хората да могат сами да си помагат. Това е призив за въвеждане на мерки, които поощряват дребния бизнес. Може да се разработи и допълнителен стимулиращ пакет, който дава право на фирмите, които инвестират в райони с по-голяма безработица, да получават данъчни отстъпки (като например в Унгария).

Прозрачността на провежданата политика е много важна, тъй като очакванията по отношение на бъдещите действия на правителството могат да окажат негативен ефект върху процеса на прехода. Ако по някаква причина обществото реши, че фиксираният курс е неустойчив (а отгук и паричният съвет), нищо няма да може да спре сриването на икономиката. Както валутният борд, така и фиксираният курс не могат да направят много повече от това да подкрепят паричната база (т.е. парите в обращение и банковите резерви). Нито един от тези два режима не може да подкрепи широките парични агрегати (като например M2). Свиване на доверието в режима (породен от основателни или неоснователни подозрения към политиката на правителството) ще доведе до сриване на режима и масови банкрути на банки. Така че правителството трябва ясно да казва на хората какво прави и защо. Тази прозрачност вероятно и ще помогне на хората да понесат цената на стабилизацията.

Също така, за да са наясно как протича процесът на прехода, икономистите (и обществото) трябва да имат лесен достъп до статистическите данни. Разбира се, тези данни трябва да отразяват вярно ситуацията в икономиката, а не да бъдат конструирани така, както беше изчислен индексът на потребителските цени за януари. Тогава всички станахме свидетели на двукратно и дори трикратно увеличение на цените на трайните и нетрайните стоки, а Националният статистически институт ни уверяваше, че цените са нараснали само с 43%. Независимо колко добър е един икономист неговият анализ няма стойност, ако се базира на интуитивни догадки.

А сега накъде

Има много други важни въпроси, които стоят пред нас сега и които не са дискутирани в тази статия: банковият сектор, ролята на международните институции, последователността на мерките и т.н. Проблемите, набелязани в тази статия, са трудни, но не са неразрешими и сега зависи от политическия ни елит дали България ще се присъедини към групата на страните успели да извършат преход към пазарна икономика. Гражданското общество има също важна роля не само като дава подкрепата си на реформаторите, но и като следи непосредствено работата на новия парламент и правителството. Ако политиците, вместо да предприемат бързи мерки за икономическо развитие, се отдадат на дискутирането на второстепенни проблеми, постиженията на стабилизацията ще бъдат пропилены и ще се събудим отново повлечени към дъното от нова хиперинфлационна вълна. Това ще доведе до повторението на Престъплението от 1996 - безпрецедентното обедняване на основната част от населението. При такъв сценарий разочарованието от политиците няма да изведе хората на улиците с искане за нови избори, а ще доведе до хаос. Единственият отговор тогава е диктатура, лява или дясна. Затова се нуждаем от бърз и решителен отговор на въпроса "а сега накъде" и този отговор може да води само в една посока - напълно развита и свободна пазарна икономика, интегрирана в обединена Европа.